

ВІДЗИВ

офіційного опонента доктора історичних наук, професора,
професора кафедри історії України

Рівненського державного гуманітарного університету

Давидюк Руслани Петрівни

на дисертацію Нероди Інни Юріївни

«Православна церква у Волинському воєводстві (1921-1939 рр.)»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03

«Гуманітарні науки», за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи.

В умовах повномасштабної війни росії проти України відносини церкви і держави стають надзвичайно важливими з погляду на їх роль і вплив на громадян, а у суспільстві виникає природна потреба переосмислення церковно-релігійних відносин у минулому. Інтерес до цієї проблеми зростає з огляду на розбудову Православної церкви України після надання їй Константинопольським патріархатом Томосу та визнання у Вселенському православ'ї. Відтак, вивчення становища православної церкви у міжвоєнний (польський) період є важливим і актуальним. Дисертантка слушно зауважує, що у Другій Речі Посполитій Православна церква була для українців тим плацдармом, на якому велася боротьба за утвердження і збереження духовної, релігійної, національної самобутності. Зважаючи на це, актуальним є вивчення не лише історії Православної церкви загалом, а зокрема того глибокого релігійного, національного і культурного змісту, який вкладався українським народом у поняття церковно-релігійного життя (с. 21). У цьому контексті вважаємо, що дисертація «Православна церква у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.)» має значний науковий інтерес, видається актуальною, як з теоретичного, так і з практичного боку. Результати такого дослідження будуть корисними для більш глибокого усвідомлення історії Православної церкви і, безперечно, стануть внеском у розвиток вітчизняної та зарубіжної історіографії з теми. Крім того, вони потенційно можуть стати у нагоді для сучасних релігієзнавців, істориків, культурологів.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність.

Аналіз тексту дисертаційного дослідження Інни Юріївни Нероди засвідчує високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, які є достовірними та логічними. Мета та завдання дисертаційного дослідження чітко сформульовані та відображені у структурі роботи та її висновках. У *вступі* обґрунтовано всі необхідні складники: актуальність; зв'язок з науковими планами, програмами, темами; мета і завдання,

об'єкт та предмет; хронологічні й територіальні межі, методологічна основа; наукова новизна; практичне значення одержаних результатів дослідження, висвітлено апробацію та структуру дисертації. Структура дисертаційної роботи свідчить про цілісність та системність цієї наукової праці.

У першому розділі *«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»* авторка, спираючись на поєднання різних дослідницьких методів, виконавши значну пошукову й аналітичну роботу, синтезувала і узагальнила великий масив інформації. Позитивне враження складає критично проаналізована, узагальнена дисертанткою історіографія, поділена на радянську (с. 28-29), діаспорну (с. 30-33), сучасну вітчизняну (с. 33-41) та польську (с. 41-46).

Наслідком проведеної здобувачкою вагомої евристичної роботи стало моделювання і вивчення широкої джерельної бази, яку умовно поділено за такими критеріями: за походженням (документи і матеріали органів державної влади й управління, Православної церкви, громадських організацій і рухів, періодичної преси); за характером (нарративні й аналітичні); за засобом відтворення: опубліковані (збірники документів і матеріалів) та неопубліковані (архівні); за видовою належністю (документи, преса, мемуари). Водночас, вважаємо, що авторка мала б послуговуватись одним видом класифікації джерел, обравши його з поміж інших і мотивувавши свій вибір, щоб не виникало повторів.

Із документів архівного походження, відзначаємо, насамперед, широко використані в дисертаційній праці матеріали чотирьох українських та двох польських архівів (с. 46), а також використані джерела юридичного характеру, законодавчі акти (с. 52), спогади, матеріали тодішньої періодики та інші документи. Загалом виявлені та вивчені авторкою широко репрезентативні джерела дозволила максимально об'єктивно розкрити зміст теми дисертації.

Застосована здобувачкою теоретико-методологічна база представлена комплексом методологічних підходів, принципів та методів наукового дослідження. Виділимо серед них принципи історизму, науковості, об'єктивності, всебічності, системності, багатофакторності, плюралізму. Цінно, що Інна Юріївна не лише називає різні методи, але й змістовно пояснює особливості їх використання у своєму дослідженні. Як позитив роботи, виокремимо професійне, комплексне визначення понять та термінів дослідження, широкий інструментарій, притаманний не лише історії, а й суміжним дисциплінам (с. 18-21; 62-68).

У *другому розділі* роботи авторка системно та фахово простежила відносини польської влади і православної церкви, слушно зауважуючи, що основною проблемою була справа унормування правового статусу Православної церкви (с. 80), а першим кроком на шляху переривання канонічної залежності від Московського патріархату стали «Тимчасові правила про відношення уряду Речі Посполитої Польської до Православної церкви у

Польщі», ухвалені 30 січня 1922 р., суть яких здобувачка повно проаналізувала. Цікавими у контексті не лише історичному, а й у нинішньому, є залучені і систематизовані авторкою документи і матеріали про прийняття, зміст, реакції, наслідки «Патріаршого і Синодально-канонічного Томосу Вселенської Константинопольської патріархії від 13 листопада 1924 р. про визнання Православної церкви в Польщі церквою автокефальною» (с. 89). Погоджуємось із думкою Інни Юрїївни, що польський уряд намагався ослабити Православну церкву й повністю підпорядкувати її інтересам держави (с. 93). До того ж ця теза підтверджена багатьма прикладами: реформа календаря (с. 94-99), земельна власність церкви (с. 99-101), число і розмір парафій (с. 101-105), проблеми скликання Помісного Собору Православної церкви у Польщі та ін.

Обставини розгортання національно-церковного руху дослідниця розглянула у *третьому розділі*, зосередившись за боротьбі за українізацію православ'я, що еволюціонувала від стихійних до більш організованих форм, кульмінацією чого став Луцький церковний з'їзд. Обмірковуючи погляди діячів УПР Волині, здобувачка наголошує на впливі на церковно-релігійні справи волинського воєводи Генрика Юзевського, який намагався використати Православну церкву для поширення ідей польсько-українського порозуміння (с. 139). Синхронність дій послів УПР Волині і воєводи Г. Юзевського виявилась в організації маніфестації 10 вересня 1933 р. та посольського віча у Почасві. Дослідниця слушно зауважує, що друга половина 1930-х рр. була завершальним і чи не найважчим періодом розвитку українського національно-церковного руху (с. 153). Послугуючись різномірною інформацією, від архівних матеріалів до міжвоєнної періодики, вона фахово це доводить (З. 3).

Четвертий розділ дисертації присвячено неоунії та ревіндикації, які логічно визначено як асиміляційні спроби, специфічні форми полонізації. Авторка з'ясовує, покликаючись на документи, причини і обставини поширення неоунійного руху, аналізує події у селах Жабче Луцького повіту, Дубечне Ковельського повіту та ін. Дослідниця критично оцінює другий період розгортання неоунії (1930–1939), який характеризувався так званою «українізацією унії» (с. 174) та робить обґрунтований, на нашу думку, висновок, що неоунійна акція на Волині так і не набула українського характеру. Позитивно, що у дисертації чітко і логічно обґрунтовано причини, з яких неоунійний рух не мав поширення у регіоні (с. 178).

Вартісними є сюжети, пов'язані із характеристикою ревіндикаційних акцій, що спричиняли постійні конфлікти між православними й католиками. Дослідниця виокремлює і аналізує періоди ревіндикацій: 1) 1919-1924 рр., коли гучного розголосу набула справа власності Свято-Троїцького собору м. Луцька (с. 180-182), 2) 1928–1934 рр., ознаменований

судовими процесами, що завершувались здебільшого на користь православних, позаяк їх підтримувала влада, хоча це не припинило католицьких ревіндикаційних замахів.

Інформаційно насичений дослідницький матеріал міститься у *підрозділі 4.3. «Акції ревіндикації душ»*. Інна Нерода детально простежила політичні передумови цієї акції, пов'язані із зміною національної політики після смерті Ю. Пілсудського, науково обґрунтувала кульмінацію реалізації подібних проєктів на межі 1937–1938 рр. (с. 193). Позитивно, що дисертантка, використовуючи аналітичний метод та спираючись на документи, доводить, що «акція ревіндикації душ» носила не лише релігійний, а й політичний характер (с. 203).

Висновки дисертації (с. 206-213) є чіткими, добре аргументованими, оригінальними, цілком відповідають поставленим завданням, засвідчують високий науково-теоретичний рівень здійсненого дослідження зі спеціальності 032 «Історія та археологія». Число позицій у Списку використаних джерел складає 395 найменування. Зауважимо на їх грамотному оформленні, згідно існуючих на сьогодні вимог. Вдало підібрані авторкою «*Додатки*» (с. 249-281).

3. Наукова новизна одержаних результатів.

Інні Нероді вдалося розробити проблеми і сформулювати висновки, які раніше не були предметом спеціального наукового дослідження. Новаціями дисертації є логічно сформульоване, концептуальне бачення становища Православної церкви у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.), як цілісного явища. Досягненням здобувачки вважаємо реконструкцію регіональних особливостей церковно-релігійного життя волинян, специфіки і періодизації національно-церковного руху на Волині, зумовлену процесами національної і конфесійної ідентифікації українського народу через залучення до наукового обігу значного масиву джерел, що зберігається в сховищах Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки, державних архівів Волинської, Рівненської й Тернопільської областей, Архіву нових актів у Варшаві (Archiwum Akt Nowych w Warszawie), Центрального військового архіву Польщі (Centralne Archiwum Wojskowe), більшість з яких уведено до наукового обігу вперше.

4. Практичне значення одержаних результатів дослідження.

Матеріал дисертаційної роботи, її концептуальні висновки можна використати при підготовці узагальнюючих і довідкових праць з історії України, Волині і Польщі, історії Православної церкви України, краєзнавчих видань. Нагромаджений фактографічний матеріал може знадобитися у просвітницькій, краєзнавчій, музейній роботі.

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Дисертаційне дослідження пройшло необхідну апробацію: його ключові положення та висновки були представлені на 6 міжнародних та 4 всеукраїнських конференціях (с. 251-252), відображені у 12 статтях різного характеру (с. 14-15).

6. Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дослідження характеризується добре продуманою логічною структурою, що дозволило розкрити обрану тему, розв'язати поставлену наукову проблему. Зміст та структура дисертаційної роботи відповідають означеним меті та завданням. Праця складається із анотацій (українською і англійською мовами), списку публікацій здобувачки за темою дисертації, переліку умовних скорочень, термінологічного словника, вступу, основної частини (чотирьох розділів, кожен із яких поділений на три підрозділи), висновків, списку використаних джерел (395 позицій), додатків (А-Ю). Загальний обсяг дисертації складає 280 сторінок, із них 214 сторінок основного тексту (без списку використаних джерел та додатків). Назви розділів і підрозділів стисло і чітко відображають постановку конкретних наукових проблем, які дисертантка визначила у дослідницьких завданнях.

Відсутність порушення академічної доброчесності.

Випадків порушення принципів академічної доброчесності у дисертації та наукових працях, які репрезентують результати дослідження І. Ю. Нероди не виявлено. Висновки попередників враховано і відповідно зроблено відсилки до їхніх текстів. Навмисних спотворень не виявлено.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи.

Віддаючи належне великій роботі, яку провела І. Ю. Нерода над підготовкою дисертаційного дослідження, наголосимо на певних побажаннях:

1) думаємо, що варто було б чіткіше вказати територіальні межі дослідження, відмітити, що частина Тернопільщини – це Кременецький повіт, а Сарненський повіт до 1930 р. перебував у складі Поліського воєводства;

2) вважаємо, що дисертаційна праця виграла б від порівняння становища Православної церкви у Волинському і Поліському воєводствах;

3) поза аналізом дисертантки залишилися питання утворення і роботи Комісії перекладу Св. Письма та богослужбових книг українською мовою, що діяла при Українському науковому інституті у Варшаві та створених двох підкомісій в Луцьку та Кременці;

4) авторка у роботі, послуговуючись біографічним методом, дає короткі довідки про окремих очільників Православної церкви, однак, було б цікаво подати, хоча б вибірково, інформацію про священників, які проводили українізацію церкви на місцях, щоб скласти їх цілісний портрет;

5) безсумнівним позитивом дисертації є подані здобувачкою численні додатки (с. 249-281), однак вони мало кореспондуються з текстом роботи, у якому не має на них посилань.

6) у списку використаних джерел потрібно було подавати не загальний номер газети чи журналу (позиції 220-236 «Українська нива»; позиції 244-257 «Церква і нарід», позиції 27-30 «Воскресное чтение» та ін.), а вказувати назву конкретної статті чи замітки, опублікованих у тому чи іншому числі згаданих видань;

7) віддаючи належне добре оформленому термінологічному апарату, зауважимо, що у роботі зустрічаються різні назви церкви: ПЦП, АПЦП, декретом від 18 лютого 1938 р. церква названа ПАПЦ. Пояснення авторки на с. 4 вбачаються нами дещо недостатніми.

8) текст дисертації не позбавлений повторів (с. 78 і 122; с. 88 і 124) та описок.

Зазначені побажання і зауваження мають рекомендаційний характер, не впливають на фаховий рівень здійсненого історичного дослідження та можуть бути враховані дослідницею у подальшій науковій роботі.

8. Загальний висновок.

Дисертація Інни Юріївни Нероди «Православна церква у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.)» є самостійним, логічно завершеним науковим дослідженням, яке виконане на високому науковому рівні, має теоретичне та практичне значення. Мета роботи досягнута, а поставлені наукові завдання вирішені.

За своєю актуальністю, науковою новизною, змістом, теоретичним і практичним значенням, стилем викладу матеріалу дисертація «Православна церква у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.)», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки, за спеціальністю 032 – Історія та археологія, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами, а її авторка Інна Юріївна Нерода заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії України

Рівненського державного гуманітарного університету

Руслана Давидюк